Florovsky Gheorghe, Arhipreotul

TRADITIA ECUMENICĂ SI IDEEA SLAVĂ

Și să nu credeți că puteți zice în voi înșivă: « Tatăl nostru este Avraam!». Căci vă spun că Dumnezeu poate din pietrele acestea să ridice copii lui Avraam.

Matei 3:9.

În remarcabilele sale „Prelegeri istorice și filosofice”, Hegel a vorbit cu mare entuziasm despre nașterea filosofiei din spiritul național. „Filosofia în general” este un ens Imaginationis fantomatic. În existența sa istorică, viața filosofică este legată doar de câteva popoare și doar de anumite epoci. Există, ca să spunem așa, anumite timpuri și locuri pentru nașteri filosofice și sclipiri ale spiritului. Dar, în același timp, nu este pur și simplu momentul de a „filosofa în general”: nu, un anumit popor dezvoltă o anumită filosofie. În ea, spiritul, viața, ideea lor sunt dezvăluite. În procesul creșterii organice, viața poporului se maturizează spre reflecția filosofică. În chin și îndoială, gândul care se maturizează învinge pacea indiferentă a „existenței naturale” și intră în lumea „înțelegerii”. Astfel începe viața *filosofică* a fiecărui popor. — O astfel de dezintegrare a „aspirației interioare” cu „realitatea externă”, cu „modul substanțial de existență” a fost experimentată de conștiința publică rusă la începutul anilor douăzeci și treizeci ai secolului trecut, acum aproape o sută de ani.

Aceste decenii au fost pe bună dreptate numite „remarcabile”. „Oamenii anilor treizeci” diferă puternic și vizibil de tații lor și chiar de frații lor mai mari prin întreaga esență a structurii lor mentale și morale, prin ritmul și stilul vieții lor interioare. Sunt ca și cum ar fi cuprinși de un fel de febră, o neliniște anxioasă, un fel de „nebunie” sacră platonică, extaz și entuziasm. Afecte eroice, extatic jubilante sau fără bucurie triste, dar întotdeauna frenetice și de neînvins, le domină viața spirituală. Aceasta este cu adevărat „deriva ghețurilor vieții rusești”. „Oamenii anilor treizeci sunt teribili. Par a fi bolnavi de o ruptură interioară, de o tristețe și o «reflecție» asemănătoare lui Lermontov. Și această experiență dureroasă este rezolvată fie printr-o atracție fără aripi către integritatea spirituală, o poftă pentru natură, un cult al vieții patriarhale, fie prin amintiri triste ale etapelor eroice ale trecutului irecuperabil. «Boala tensiunii morale se răspândește ca o

infecție», a spus mai târziu Apostolul Grigoriev despre această perioadă. «Panica se intensifică în gânduri».” Aceasta a fost epoca „trezirii conștiinței”, ieșind din coeziunea obișnuită cu viața. În noua generație, după cum spunea Herzen, „Rusia uluită își revenea la realitate”. De aici atâta durere, atâta langurositate și, în același timp, atâta bucurie de viață, atâta tandrețe. Nu, aceasta nu a fost o Sehnsucht vagă, romantică [1] . Aceasta a fost o melancolie concretă. „Anii treizeci”, a remarcat pe bună dreptate Dostoievski, aceasta este o epocă care „pentru prima dată s-a privit conștient pe sine”, când „aproape pentru prima dată conștiința noastră languroasă și nedumerirea noastră languroasă, ca urmare a acestei conștiințe, încep atunci când privim în jur”.

„Avem nevoie de filosofie, întreaga dezvoltare a minții noastre o necesită”, scria Iv. Kireevski în 1830. „Poezia noastră trăiește și respiră numai prin ea; numai ea poate da suflet și integritate științelor noastre tinere și însăși viața noastră, poate, va împrumuta de la ea eleganța severității. Dar de unde va veni ea?... *Filosofia noastră trebuie să se dezvolte din viața noastră, să fie creată din întrebări actuale, din interesele dominante ale existenței noastre naționale și private.”* Și într-adevăr, gândirea filosofică rusă s-a născut din viață, la început sub masca criticii literare și a raționamentului istoriosofic, în căldura speranțelor și disputelor cultural-patriotice. Viața filosofică nu începe niciodată cu o înălțare metafizică. Gândirea, înțeleaptă în experiența istorică, se ridică la înălțimi speculative pentru prima dată doar atunci când anumite limite cotidiene au fost atinse, când enigmele cotidiene, care „complică” și „uimesc” conștiința cotidiană, sunt condensate și sublimate în probleme filosofice, când, într-un cuvânt, există ceva de privit de sus. Și contemplă viața lor apropiată și dragă de sus. În anii treizeci, enigma Rusiei s-a încrustat irezistibil în conștiința rusă. Și acest lucru a devenit necesar și posibil după Războiul Patriotic al „memoriei sacre a celui de-al doisprezecelea an” cu „experiența sa națională”, după „Istoria statului rus”, după Jukovski și Pușkin... Cu o forță irezistibilă, gândul se îndreaptă spre întrebări despre „fața” rusă, despre „destinul rusesc”, despre „vocația rusească”; „problemele slavofile” se maturizează inevitabil.

Ar fi o greșeală gravă să exagerăm semnificația și rolul idealismului german în apariția acestei anxietăți național-filosofice. Ideile occidentale au servit mai mult ca o „ipoteză de formulare” decât ca o „enzimă de fermentare”. Anxietatea s-a născut din viață. Apollon Grigoriev a scris mai târziu foarte precis: „Fiecare tendință a trecut, ca

să spunem așa, în religie, adică într-o ființă conectată, integrantă a idealului și realității, a gândirii și a vieții... Cărțile pentru noi nu sunt doar cărți, obiecte de studiu sau de divertisment: cărțile au trecut și trec direct în viața noastră, în carne și oase, au schimbat și adesea schimbă întreaga esență a lumii noastre morale”... Dar asta nu înseamnă că cărțile străine sunt preluate pe bază de credință: din filosofia germană, gândirea rusă a împrumutat nu atât soluții gata făcute, cât întrebări eterne și sarcini ulterioare, care au fost imediat umplute cu conținut nou, propriu, viu și câștigat cu greu. Filosofia trecutului a devenit o sarcină și o problemă pentru gândirea rusă în toată totalitatea sa seculară. Și, întrucât aceasta era o filozofie „europeană”, „Europa” și „Occidentul” s-au transformat și ele într-un obiect al reflecției filosofice, cu atât mai inevitabil cu cât diferența dintre „Occident” și Rusia devenea mai evidentă. De aici și „lupta cu Occidentul” care a umplut întreaga istorie a conștiinței sociale în secolul trecut: o luptă nu în sensul izolării cu orice preț, ci ca o evaluare responsabilă a începuturilor și realizărilor sale. Căci în Occident se vedea întotdeauna, involuntar, „a doua patrie” rusă. Și acolo, după cum spunea Homiakov, „focul viu al credinței revărsa valuri de lumină”, și doar Occidentul modern este „acoperit de un văl mortal”. Iar problema rusă era înțeleasă ca o chestiune de înlocuire a clopoțelului care încetase să mai sune, ca o chestiune de succesiune.

La prima imersiune în elementul său natal, observatorul rus era înconjurat de enigme incitante, iar cu cât privirea pătrundea mai adânc, cu atât se dezvăluia mai clar unicitatea rusă și contrastul puternic dintre Rusia și Occident. Această uimire istoriosofică a fost exprimată cu toată forța și acuitatea sa deja în prima „scrisoare filozofică” a lui Chaadaev. Această antiteză străpunge atenția rusă și formează un centru viu al reflecției filosofice până în zilele noastre. Putea fi interpretată în moduri diferite. Cel mai simplu mod era să o înțelegem ca o diferență între epocile istorice: o astfel de înțelegere a format baza așa-numitei tendințe „occidentale”. Dar o altă înțelegere a apărut imediat - ideea a două tipuri spirituale. Chiar și Chaadaev a văzut clar că motivul particularităților destinului istoric rusesc rezidă în moștenirea Bizanțului antic. Pesimismul său sumbru și amenințător se baza tocmai pe conștiința unicității rusești. Și mai târziu, rămânând cu aceleași opinii fundamentale, a început să vadă în Rusia „poporul lui Dumnezeu al viitorului”. Însă această unicitate a fost resimțită cu o forță deosebită de acei „oameni ai anilor treizeci”, care mai târziu au ajuns să fie numiți „slavofili”. Aceștia au fost frații Kireevski, Ivan și Peter, Khomyakov, Yuri Samarin, frații Aksakov, Ivan și Konstantin.

Alături de ei, trebuie menționat numele unicului „occidental” și „socialist rus” Herzen. Reflecțiile despre soarta Rusiei au mers mână în mână cu reflecțiile despre soarta Europei. Și, alături de renunțarea lipsită de bucurie a lui Ceadayev la Rusia, trebuie menționate profețiile dezamăgitoare ale prințului V.F. Odoevski, după o serie de indicii care s-au cristalizat în epilogul remarcabilei sale „Nopți rusești”. Încă din 1833, el scria: „Ce voce secretă îi spune Europei că Rusia plutește deasupra ei ca un nor?” Nu este aceasta o profeție? Și Odoevski exclamă patetic: „Rusia, mamă! Fie te așteaptă un destin măreț, fie o mare cădere! De victoria ta este legată victoria tuturor sentimentelor înalte ale omului, de căderea ta - căderea întregii Europe, o astfel de cădere care probabil s-a abătut asupra acelor nenumărate popoare ale căror rămășițe se sting în stepele Lumii Noi.” „Occidentul îl așteaptă încă pe Petru, care ar altoi elementele slave pe el; de aceea suferă Occidentul, căci numai atunci se va forma plenitudinea vieții umane... Europenii simt apropierea minții ruse, așa cum un somnambul simte apropierea unui magnetizator... Va exista o cucerire rusă a Europei, dar una spirituală, căci numai mintea rusă poate uni haosul erudiției europene”... „Combinați în voi experiența unui bătrân cu puterea unui tinereț”, cheamă Odoevski „noii generații” în epilogul „Nopților rusești”. „Fără a-ți croi puterile, cărând comorile științei de sub ruinele clătinate ale Europei și, fixându-ți ochii asupra ultimelor mișcări convulsive ale muribunzilor, pătrunde adânc în tine însuți! În tine, în propriile tale sentimente, caută inspirație, adu în lume propria ta activitate nealtoită, iar în sfânta treime a credinței, științei și artei vei găsi acea pace pentru care s-au rugat părinții tăi. Secolul al XIX-lea aparține Rusiei!...”„Aceste apeluri și aforisme sunt prima formulare a ideii vocației rusești în Europa și prima bătălie în «lupta cu Occidentul».”

Opoziția simțită și conștientă dintre Rusia și „Europa” ar putea fi explicată în moduri diferite: fie redusă la opoziția principiilor religioase, fie la diferența dintre tipurile sociale și cotidiene, fie limitată la diferența dintre purtătorii etnografici. Astfel, s-a format o triplă antiteză între Orientul *ortodox* și Occidentul *latino-protestant* , lumea comunală și „socială” și *lumea „politică” sau statală,* lumea *slavă* și *lumea romano-germanică.* Între aceste perechi antitetice exista o legătură și o dependență internă. Caracteristica etnografică necesită inevitabil o completare - este necesar să se indice ideea în numele căreia un popor sau un trib are dreptul nu numai la prezența fizică, ci și la o existență istorică și efectivă demnă, să se indice acele principii în a căror creare și întruchipare se află chemarea

și cauza națională. Și în acest sens, o singură referire la tinerețea istorică a slavilor și a Rusiei, la rezervele și surplusul de forțe încă neatinse și necheltuite, la absența amintirilor opresive și la moștenirea împovărătoare a eșecurilor trecute, într-un cuvânt, la „plasticitatea tinerească", este încă insuficientă. Întâlnim această referință la Prințul Odoevski, la Ceaadaev și mai ales la Herzen. Tinerețea, desigur, prefigurează anii vieții ulterioare. Dar vârsta singură nu este suficientă pentru a asigura realizări creative, fapte și isprăvi. Și dacă acestei referințe la vârstă i s-a acordat adesea o semnificație decisivă, aceasta se datorează faptului că în spatele tinereții se vedea un fel de mister, un *cuvânt nou era anticipat și disprețuit.* Și cu toate diferențele lor, cu toată varietatea de nuanțe și accente, aproape toți oamenii din „deceniile remarcabile" erau convinși că Rusia, pe fruntea slavilor, era destinată și predestinată să spună lumii „misterul libertății", cuvântul „reconcilierii", al frăției și al iubirii atotcuprinzătoare, atotcuprinzătoare. Slavofilii ortodocși, socialistul Herzen, Dostoievski și Tiuțev au fost cu toții de acord în această speranță. O astfel de speranță se baza pe fundamente diferite, dar toată lumea era de acord în a aștepta *nu numai vremuri noi, ci și mai bune.*

De-a lungul secolului trecut, gânditorii ruși au purtat această speranță și această credință în înaltul destin istoric al lumii slave și al Rusiei slave. Și nu au fost zdrobiți nici măcar acum de forța prăbușirii fatale a țării lor natale. Dar destinul rusesc și slav este încă misterios și enigmatic și încă provoacă controverse. Iar principala și fundamentala dificultate a problemei constă în modul de a înțelege însăși semnificația ideii naționale și a originalității naționale. Aici a fost clar conturată o divergență decisivă, două înclinații diferite. Cel mai ușor a fost să identificăm chemarea cu caracterul înnăscut al poporului și să reducem întreaga esență a originalității la o individualitate unică. Apoi, centrul de greutate a fost transferat pe substratul etnografic și, într-adevăr, întreaga chestiune a fost redusă la vârstă. Poporul a fost echivalat cu un organism, iar justificarea finală a originalității și a distinctivității a fost căutată în multitudinea „tipurilor cultural-istorice", analoge cu multitudinea speciilor biologice. Acesta a fost punctul de vedere al lui Herzen, dezvoltat cu o strălucire uimitoare de către el în special în „Sfârșituri și începuturi". Danilevsky a susținut acest lucru, iar la sugestia sa și a lui Herzen - genialul Leontiev. „Lupta cu Occidentul" a primit și o întorsătură biologică. Accentul a fost pus pe *bătrânețea sa,* iar Leontiev a calculat cu meticulozitate că perioada fatală și sacramentală de 1200 de ani deja expirase pentru „Europa" - niciun stat nu mai supraviețuiește. Din acest punct de vedere, nu

exista practic nimic de întrebat despre natura și cauzele „bătrâneții” și decrepitudinii: chiar și „păcatele Occidentului” erau atribuite vârstei. Și, în același timp, din punctul de vedere al teoriei „constanței speciilor” astfel reînviate, problema oricărei semnificații normative a Occidentului „romano-germanic” pentru „tipul cultural-istoric” slav (sau greco-slav sau oriental) diferit și străin a fost complet și fundamental respinsă. Problema creativității naționale a fost redusă în cele din urmă la cerința de a „fi tu însuți”, de a fi fidel vocii sângelui și de a-ți dezvolta înclinațiile și abilitățile înnăscute. Principiile umane universale au fost respinse în mod expres în numele libertății autodeterminării fiziologice a speciilor.

Slavofilii ruși timpurii nu înțelegeau ideea națională în acest fel, oricât de puternică ar fi fost pentru ei tentația solitudinii și izolării cotidiene și fiziologice. Pentru ei, nu era un fel de „idee înnăscută”, nu un embrion de sânge, ci o *chemare.* Și în acest caz, autojustificarea națională se întoarce la mărturisirea unui Adevăr necondiționat, universal semnificativ și unic, prin care fiecare activitate umană *trebuie* (nu forțat, ci normativ) să fie sfințită și în fața căreia este justificată sau condamnată, indiferent de corespondența sa cu spiritul național și caracterul tribal; popoarele, la fel ca indivizii, sunt considerate tocmai *purtători liberi ai anumitor valori* autosuficiente sau ca *negatori* și distrugători ai acestor valori, ca *slujitori ai idealurilor* sau *idolilor.* „Cultura” este, așadar, ceva calitativ și generic diferit de „viața de zi cu zi”, de simpla implementare a înclinațiilor înnăscute și inalienabile. Aceasta este tocmai *slujirea,* aspirația și întruchiparea, stăpânirea. Pentru Khomyakov și Samarin, pentru Iv. Kireevski, Rusia era dragă și sacră nu numai datorită tăriei legăturii de sânge cu patria, ci cu atât mai mult ca *cauză istorică a Ortodoxiei [...]* Și Occidentul nu i-a „respins” deloc prin decăderea sa, nu prin decrepitudinea sa: și nici măcar nu i-a respins deloc, ci i-a tras și i-a făcut semn, ca un frate bolnav și suferind; și nu au negat niciodată semnificația achizițiilor sale. Dar i-a speriat „bătrânețea” prematură, dureroasă, *nefirească* a Occidentului și i-a văzut cauza în minciunile și insuficiența principiilor vieții sale, în substituirea și contrafacerea idealurilor - idoli, „principii abstracte”. Patosul eternului și universalului le-a dat dreptul *să judece* și *să evalueze.*Ei au condamnat Occidentul pentru îndepărtarea de Biserica Universală, iar Vladimir Soloviov a fost un discipol fidel al primilor slavofili atunci când a numit divizarea bisericilor evenimentul principal și fatal din istoria creștină și a văzut în depășirea acesteia singura modalitate de a rezolva „Marea Dezbatere” - dintre Est și Vest.

Și, în același timp, întreaga semnificație istorică și unicitate a vieții spirituale ruse este determinată tocmai de originea și succesiunea sa ortodoxă răsăriteană. Ca „moștenitoare vie a Ortodoxiei Răsăritene", Rusia este o lume specială. Și același lucru trebuie spus despre slavi în ansamblu; tocmai de aceea Iuri Samarin și Tiuțev au trăit cu o durere atât de tragică suferința Poloniei lor de trib, dar heterodoxe, și de ce Tiuțev era atât de îngrijorat de soarta Republicii Cehe și de renașterea ei nereligioasă. Dar, în același timp, tocmai moștenirea adevărului autentic și, prin urmare, universal ne obligă să depășim izolarea, să depășim ceea ce Vladimir Soloviov a numit cu succes „protestantismul tradiției locale". În cuvintele potrivite ale lui Dostoievski, Rusia Antică „se pregătea să greșească" respingând sarcina predicării universale a adevărului lui Hristos care i-a fost încredințată. Și în acest sens, „reforma petrină" era necesară, oricât de puțin reușită a fost această experiență violentă și revoluționară de reunificare parțială a Orientului și Occidentului divizate, a primei Rome și a celei de-a doua Rome. Și de acum înainte, Rusia trebuie să devină pe deplin și conștient Est-Vest sau Vest-Est pe fruntea slaviei, continuând și împlinind istoria europeană, căci, așa cum spunea Iv. Kireevski, „începuturile educației de bază rusești sunt speciale față de cele occidentale doar pentru că reprezintă cea mai înaltă etapă a lor și nu pentru că sunt complet speciale". Faimoasa formulă a lui Dostoievski despre chemarea universală rusă de a pune capăt „melancoliei europene" și de a aduce „reconcilierea" contradicțiilor europene „deja în sfârșit" a fost anticipată nu numai de Kireevski, ci și de Odoievski. „Ortodoxia este o comoară universală, o comoară pentru întreaga lume și, ca o promisiune sacră, a fost încredințată Rusiei: iar Biserica Ortodoxă trebuie să apară în sfârșit în toată frumusețea și splendoarea ei atât în Orient, cât și în ochii omului occidental", a scris remarcabilul, deși puțin cunoscut, teolog și gânditor rus, Arhimandritul Feodor (Buharev). Acest [...] vis al apariției Ortodoxiei în lume, al creării unei culturi ortodoxe ca o sinteză nouă și vie a vechilor tradiții patristice și a experiențelor nereușite ale Occidentului, este fundamentul oricărei speranțe naționale și al întregului patos al slavofilismului rus timpuriu. În patosul lor universal, universal, nu exista niciun pericol pentru originalitate și unicitate: căci nu este vorba de unitatea substanțială a umanității, nu de unitatea tipului natural de dezvoltare și nu de uniformitatea forțată a formelor de viață, ci de o unitate internațională, dacă se poate spune așa, de unitatea aspirației și a scopului, a îndemnului și a impulsului, neexcluzând diversitatea, ci deja a individului liber și nu a formelor speciale forțate. Către un singur scop,fiecare fel și fiecare timp al omului este chemat la același

centru, dar fiecare trebuie să meargă de-a lungul propriei raze. Și nu este vorba de a înlocui un „popor” cu altul, o „particularitate” cu o altă particularitate la fel de limitată, ci și de adunarea și unificarea creatoare a întregii moșteniri prețioase acumulate în experiența istorică suferindă a umanității cu același sânge.

Și numai punând întrebarea în acest fel atingem culmile adevărate și proprii ale înțelegerii istorice, atunci când pasiunile meschine de actualitate dispar. Voința națională și anvergura creativă își ating împlinirea doar printr-un act de abnegație unică, doar prin conștiință rugătoare: nu Ție, nu nouă, ci Numelui Tău dă-i slavă! Poporul este doar *purtătorul,* și nu autoafirmarea biologică, ci conștiința incitantă a valorii necondiționate a darului universal al credinței ortodoxe acordat slavilor dă dreptul la existența unei culturi ortodoxe răsăritene proprii, speciale. Numai atunci istoria este o ispravă responsabilă de realizare a Adevărului lui Dumnezeu și nu doar un proces spontan de luptă pentru supraviețuirea speciei. Centrul de greutate nu se află pe particularitatea slavă, ci pe cea ortodoxă. Dar Ortodoxia nu este o particularitate, alături de altele, ci o plenitudine, din care au căzut alte „particularități” reale. De aceea, Dostoievski aștepta de la Rusia cuvântul „universal” de „împăcare”. Dar de aici se va naște o datorie - de a lua asupra sa, în deplină stăpânire de sine, întreaga complexitate și povară a eșecurilor și greșelilor „înțelepciunii occidentale”, de a aprecia toate „miracolele lumii vechiului Dumnezeu” - deși rele și păcătoase, dar create de Dumnezeul Iubirii și mântuite prin Cruce - de a aprecia întreaga „ispravă dificilă a Europei”; datoria de a înțelege *tragedia* Occidentului, de a o duce înapoi la începuturile sale, la așa-numita „împărțire a bisericilor”... Este necesar să parcurgem toate straturile istorice într-o amintire simpatică, înviată, până la vremurile strălucitoare ale „vechii Biserici neîmpărțite”, să experimentăm chinurile durerii pentru frații căzuți și respinși. Slavismul trebuie să-și amintească de mama sa istorică, Bizanțul ortodox, de primii săi învățători, frații egali cu apostolii. Este necesar să simțim legătura sa spirituală cu cultura lumii antice ortodoxe și să ridicăm firele succesiunii patristice care plutesc în aer. În Ortodoxie se aflau izvoarele și puterea glorioasei culturi a slavilor de sud, a vechii Bulgarii și a vechii Serbii. Nu despre noi invenții sau noi sinteze putem vorbi, nu despre ceea ce nu s-a întâmplat niciodată. Ci tocmai despre întoarcere, despre *întoarcere,* despre întoarcerea și reîntoarcerea la turma unică abandonată sau uitată a Bisericii Ortodoxe. În aceasta este singura garanție a unității și frăției slave. Și să credem, în zilele chinuitoare ale zdruncinăturilor istorice ale lumii păcătoase, că prin

puterea Celui Preaînalt și numai a Lui, treburile omenești pot înflori mai mult decât toiagul lui Aaron. Căci „înălțarea nu vine de la Răsărit, nici de la Apus, nici din pustiu, ci Dumnezeu este Judecătorul” și chiar și din pietre El este capabil să ridice copii lui Avraam.

[1] Dor *(germană).*

Praga 1924. XII.11-24.

Publicată conform primei publicații:
„Cartea jubiliară despre prietenia slavă în Bulgaria”. Sofia, 1925, pp. 25-33.